Høringsuttalelse vedrørende Innspill til neste Langtidsplan for forskning og høyere utdanning

Institutt for fredsforskning (PRIO)

Vi takker for muligheten til å gi innspill til neste Langtidsplan for forskning og høyere utdanning. PRIO stiller seg bak høringsuttalelsen til Forskningsinstituttenes fellesarena (FFA), og har i tillegg følgende egne punkter:

1. Hvilke endringer i samfunnet (eller i bestemte sektorer) gir behov for endringer eller forsterket innsats innenfor forskning og høyere utdanning i årene som kommer?

Overordnet sett bør det være en målsetning at norsk forskningsinnsats i stort retter seg inn mot de store, globale utfordringene knyttet til klima, naturmangfold og bærekraftsmålene. Det er i den forbindelse viktig å understreke betydningen av at dette innebærer en investering i tverrfaglig forskningsinnsats som både er rettet inn mot å studere globale så vel som nasjonale prosesser. Viktigheten av å forstå konsekvensene for Norge av globale prosesser har det siste året blitt ytterligere forsterket av koronapandemien.

Samtidig som det er utvilsomt riktig at man styrker den utfordringsdrevne forskningen er det samtidig viktig at denne ikke innrettes så instrumentelt gjennom overdrevent detaljerte utlysninger at det i betydelig grad reduserer rommet for uavhengig og forskerinitiert forskning. Dette er en potensiell utfordring ved en mission-innretning av forskningen dersom man gjennom høy detaljeringsgrad i utlysninger søker å detaljstyre hvilke spørsmål forskningen skal besvare.

I iveren etter at forskningen skal være anvendt og bidra til å stimulere ny vekst i etterkant av pandemien kan det være en særlig utfordring at perspektiver fra samfunnsvitenskap og humaniora svekkes ved en snever og instrumentell innretning av forskningssatsinger mot nasjonale økonomiske interesser. Ett nylig eksempel var den ekstraordinære grunnbevilgningen som i 2020 ble gitt for å styrke instituttenes bidrag til det grønne skiftet, der de samfunnsvitenskapelige forskningsinstituttene var de eneste som ikke mottok slik støtte.

Samfunnsvitenskapelig og humanistisk forskning er viktig både som bidrag til tverrfaglige forskning på de store, globale utfordringene. Men den er også sentral for å bygge kunnskap om essensielle samfunnsutfordringer som samfunns tilpasninger til klimaendringer, trusler mot demokrati og godt styresett, økende utenforskap og radikalisering, og samfunnssikkerhet.

2. Er det konkrete hindringer i det norske kunnskapssystemet som svekker måloppnåelsen for langtidsplanen, og hva kan i så fall gjøres?

Det har vært en økende skjevfordelig av Forskningsrådets midler til fordel for UH de siste årene, som ikke minst skyldes en relativt svakere utvikling i utlyste midler til anvendt forskning. Instituttene utgjør en viktig del av forskningssystemet i Norge, og det er viktig å forstå og vurdere tiltak for å sikre og styrke forskningsinnsatsen også i instituttsektoren framover.

Samtidig er vi ved PRIO opptatt av at at diskusjonen rundt arbeidsdeling i sektoren også hensynstar de betydelige forskjellene som eksisterer mellom arenaer og institutter. En rekke forskningsinstitutter er internasjonalt svært konkurransedyktige innenfor de åpne grunnforskningsarenaene (FRIPRO, ERC), samtidig som de leverere sterkt på relevans for og interaksjon med brukere. En svekking av instituttenes adgang til de åpne konkurransearenaene for grunnforskning vil totalt sett svekke norsk forskning på områder vi i dag er verdensledende.

Det er også viktig å understreke at et klart skille mellom anvendt forskning og grunnforskning gir mindre mening enn på lenge. Samtidig som det er et veldokumentert og valid fokus på nødvendigheten av at forskningen må bidra til å svare på de viktigste utfordringene i vår tid, er høy forskningsmessig kvalitet og forskeres frihetsgrader når det gjelder å identifisere relevante problemstillinger helt nødvendige komponenter for å kunne lykkes med dette.

4. Hva bør videreføres og hva bør endres ved prioriteringene i gjeldende langtidsplan?

Forskningsinstitutter som PRIO bidrar i stor grad til en høy returandel for forskningsmidler (ERC så vel som Horizon Europe) som allokeres gjennom EU. STIM-EU fungerer som en resultatbasert grunnfinansieringsdel som gir uttelling når institutter deltar i EUs forskningsprogrammer, og er helt avgjørende for at institutter som PRIO skal kunne bidra på det nivået vi gjør. Vi vil derfor understreke viktigheten av at denne ordningen videreføres.

Vi stiller oss uforstående til at STIPINST-ordningen ikke er innrettet mot å finansiere stipendiater i hele instituttsektoren. Det er en betydelig utfordring at forskertalenter i instituttsektoren som arbeider innenfor HUMSAM kun har tilgang til stipendiatstillinger som allerede er knyttet til forskningsprosjekter. Det vil være en betydelig forsknings-og innovasjonsmessig gevinst ved å tillate forskertalenter også innenfor HUMSAM å konkurrere om frittstående stipender. Disse kan enkelt knyttes til internasjonalt ledende forskningsgrupper i instituttene og dermed realisere en innovasjonskraft gjennom studentutviklede prosjekter som i dag alt for ofte går tapt.

Virkemidlene innen forskning og innovasjon som retter seg mot samvirke med brukere er i for liten grad orientert mot offentlig og frivillig sektor. Det er et svært stort potensiale for strategisk innretting av forsking og innovasjon mot relativt forskningssvake miljøer som er viktige for opfylling av bærekraftsmålene, men der kunnskapsbasen og internkompetansen på forskningsfeltet er svak. Innenfor PRIOs interessesfære inkluderer dette blant annet organisasjoner som jobber innenfor

multilateralt samarbeid, bistand og humanitær virksomhet der en styrking av samarbeid rundt kunnskaps-, kompetanse og kapasitetsbygging kan bidra til å realisere en mer systematisk kunnskapsbasert tilnærming. Aktuelle virkemidler kan i særlig grad være sentre (KSP, SFI), men dette forutsetter at disse virkemidlene i større grad rettes inn mot offentlig/frivillig sektor og mot internasjonale forhold. Også STIPINST-ordningen kan være et interessant virkemiddel.

5. Hva slags opptrappingsplaner bør den nye langtidsplanen ha, og hvordan og på hvilke områder bør de innrettes?

Norske forskningsinstitutter opererer med en betydelig svakere grunnbevilgning enn tilsvarende institusjoner i andre europeiske land. PRIO støtter FFAs krav om en opptrappingsplan for forskningsinstituttenes grunnbevilgning.

Det er historiske og institusjonelle årsaker til det som i dag er et noe ulikt nivå i grunnbevilgning mellom arenaene. Det langsiktige målet bør være å styrke grunnbevilgningen til 25% av omsetningen på tvers av alle arenaer, samtidig vil marginalutbyttet forskningsmessig være større ved en opptrappingsplan som hever grunnbevilgningen for alle institutter parallelt, og ikke forserer økningen i grunnbevilgningen for de instituttene som i dag ligger lavest. Det er videre problematisk dersom grunnbevilgning over 15% eventuelt vil innrettes mot å svare på store samfunnsutfordringer blir for smalt otientert. De samfunnsvitenskapelige instituttene opplevde som eksempel at den ekstraordinære grunnbevilgningen i 2020 utdefinerte hele arenaen fra å bidra til 'det grønne skiftet' til tross for den klare relevansen også av samfunnsvitenskapelige perspektiver for dette skiftet.

Det er videre viktig å understreke at grunnbevilgningen kun er ett av mange virkemidler slik at man med fordel kan se justeringen av denne i sammenheng med eventuelle andre skjevheter i virkemiddelbruken innen instituttsektoren.

7. Hvis det skal utvikles virkemidler for samfunnsoppdrag/"missions" i Norge, hvordan bør de være innrettet, og på hvilke områder er samfunnsoppdrag særlig aktuelt?

PRIO støtter i likhet FFA ambisjonen om å utvikle missions/samfunnsoppdrag som del av Langtidsplanen. Samtidig vil vi igjen oppfordre til at innretningen på en slik satsing blir relativt overordnet uten en overdrevet detaljeringsgrad i utlysningen som vil redusere konkurransen om disse midlene og dermed redusere kvaliteten i forskningsprosjektene som finansieres.

Vi stiller oss videre bak et forslag fra flere andre samfunnsvitenskapelige institutter om en ny satsing/mission på å motvirke utenforskap. For PRIO er det viktig å understreke de transnasjonale og internasjonale dimensjonene ved dette forslaget, knyttet både til sammenhengen mellom global ulikhet, migrasjon og radikalisering, og til trusler mot godt styresett og stabilitet. Her vil nasjonalt og globalt orienterte forskningsinnsatser være nødvendig for å kunne forstå de svært sammensatte årsakssammenhengene og identifisere mulighetsrommet for respons.

8. Hva er det viktigste som kan gjøres for å sikre høy tillit til forskningsbasert kunnskap i befolkningen?

Forskningsbasert kunnskap nyter høy tillit i det norske samfunnet i dag, men er under press. Forskningens uavhengighet er den viktigste enkeltfaktoren som ligger til grunn for denne tilliten. For å styrke denne uavhengigheten er det viktig å videreføre den konkurranseutsatte og kvalitetsbaserte forskningen. En sterkere orientering mot politiske prioriteringer av samfunnsutfordringer må derfor ha en overordnet innretning for å unngå at det skapes en oppfatning av forskning som politisk detaljstyrt.

Henrik Urdal

Direktør

Institutt for fredsforskning (PRIO)

10 september 2021